

УДК 81'373.2

ДІАХРОНІЧНИЙ І СИНХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ЗООНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Агнешка КОЛОДЗЕЙ

*Вроцлавський університет,
Інститут польської філології,
Площа Нанкера, 15, Вроцлав, Польща, 50-140,
e-mail: jaginja@wp.pl*

Стаття представляє діахронічний і синхронічний аспект опису мови, що використовується в ономастичних дослідженнях. Предметом опису є зооніміка – розділ ономастики, котрий займається аналізом назв тварин. До уваги взято усі тематичні групи зоонімії, а саме: рурозоонімія, урбозоонімія, зоонімія зоологічних парків, зоонімія (породистих тварин), задокументована в архівах, та літературна зоонімія.

Ключові слова: власна назва, зооніміка, діахронія, синхронія, назви тварин.

Мета статті – ознайомити читача з перспективами дослідження одного з розділів ономастики, а саме зооніміки. Головним аргументом у виборі теми є невелике зацікавлення дослідників аналізом зоонімічної площини мови з погляду синхронії і діахронії. Крім того, огляд мовознавчих праць, присвячених онімічним дослідженням, дає змогу зауважити, що хоч під час аналізу власних назв тварин згаданий теоретичний аспект враховується, проте він не є предметом досліджень. Цей дослідницький підхід натомість використовується у вивченні інших розділів ономастики, а саме: антропонімії, топонімії або хрематонімії, а також у дослідженнях граматичних систем і т.п., підтвердженням цьому можуть бути назви деяких дослідницьких робіт: *Синхронічний і діахронічний аспекти досліджень польської мови, Минуле, теперішнє і майбутнє польської ономастики або Найновіші тенденції польської номінації*. Також слід додати, що такий стан досліджень є характерним не тільки для польської, але й для усієї слов'янської ономастики.

Наш аналіз почнемо з методів опису мови, зосереджуючи увагу на сучасних тенденціях розвитку, що зумовлюють номінативну царину, а також на так званому поділі на “старе” й “нове”.

У середині 90-х у часописі “Onomastica” було опубліковано статтю А. Цеслікової (А. Cieślukowa) “*Методи ономастичних досліджень різних категорій власних назв*”, де автор підкреслила, що звернення за останні роки головним чином до структури згасило бажання розглядати назви у семантико-стилістичному (коли назви зараховуються до жанру тексту, у якому трапляються і до якого вони є когерентними), соціолінгвістичному, психолінгвістичному і прагматичному аспекті.

У деяких працях і статтях, присвячених ономастичній тематиці, синхронічний підхід відрізняють від діахронічного лише тоді, коли можна виділити універсалії, що обґрунтовують схожість історичних і сучасних ономастичних категорій [3, с. 5].

Що ж є причиною цього явища і чи обумовлене воно новими тенденціями, що з'являються у мовознавстві?

На думку Р. Шрамка (R. Šrámka), “найновіші тенденції сучасної номінації” є виявом:

“– vývojového dynamizmu propriální sféry jazyka;

– vznikání nové propriální materie, která je komunikačně potřebná, která má přes svou značnou variabilitu silnou tendenci ke stabilizaci a která proto získává jádrové postavení a stává se centrem propriálně pojmenovávajícího dění.

Příkladem jsou chrématonyma, hypokoristika, uliční názvy, choronyma, zoonyma, ale také proměna repertoáru exonym, nová škála propriálně pojmenovávajících motivů, zvýrazňování opozice „staré” a „nové” atd” [12, с. 15].

Згаданий динамізм змін у мові став помітним на початку 90-х років ХХ століття, коли у слов'янських державах відбувалися зміни політичного ладу, котрі спричинили зміни складу мови. Результатом цих змін були також зміни самої теорії та методології ономастичних досліджень. Чеський лінгвіст стверджує:

“Obecně se snižuje kulturně historická a nacionální hodnota proprií. Je to pochopitelný odraz charakteristických rysů novodobého, současného světa – informační revoluce, snadnosti i nutnosti nadnárodního kontaktů, působení globalizačních a modních tendencí” [12, с. 17].

Подібні думки можна зустріти у роботах А. Цєслікової, яка сучасні зміни об'єднує навколо двох основних тенденцій: впливу масової культури і глобалізації [4, с. 36].

У світлі цих змін найважливішою для сучасних досліджень вважається синхронічна перспектива – вивчаємо те, що є тут і зараз, натомість історичний аспект аналізу стає другорядним. Звичайно, метою цієї статті не є оцінювання процесу, проте вважаємо за потрібне зазначити, що діахронічна перспектива, що розвинулась ще на початку ХІХ століття, також відкриває дослідникам широкі горизонти.

Сьогодні усе помітнішим стає повернення мовознавців до вивчення функцій онімів у мовній комунікації, зв'язку між назвою і об'єктом, що вона називає.

На власні назви як елемент культури [див. 5] впливає багато чинників, пов'язаних із категоризацією та міжперсональною комунікацією. Оніми є відбиттям духовної і матеріальної культури суспільства. Із власними назвами, у тому ж числі й зоонімами, пов'язано поняття мовної картини світу (МКС), що впливає на інтерпретацію дійсності. Крім того, вона взаємодіє з такими мовними елементами, як: культурний код, семіотичний горизонт і семіотичний рівень.

Культурний код як чинник, що відрізняє рідну культуру від культур, що з нею співіснують, виконує функцію ідентифікатора. Зооніміка, котра як розділ ономастики займається зоонімами і способом їх творення, повинна згадуватися і досліджуватися з урахуванням певного культурного тла, тому що “тільки ця перспектива дає можливість повного пояснення конотаційної, асоціативної,

експресивної, естетичної і стилістичної цінності власних назв, що функціонують” [14, с. 148].

На думку багатьох дослідників *nomina propria* – це *rigid designates* [див. 6, с. 22] (жорсткі десигнати), які можуть вказувати тільки на об’єкт. Подібну точку зору щодо цієї проблеми висловлює російський лінгвіст А.А. Уфимцева [1], яка зараховує їх до “лексично неповноцінних, дефективних” знаків [7, с. 9].

Хоч оніми і не мають лексичного значення, проте вони є носіями певних цінностей або значеннєвих, експресивних, конотаційних компонентів. Це дає змогу говорити про так званій значеннєвий мінімум – пресупозиційний компонент значення [7, с. 24–29].

Таким чином, зооніми – це сукупність власних назв тварин, які можна поділити на кілька тематичних груп. У літературі представлено дві класифікації. Згідно з першою класифікацією зоонімія поділяється на рурозоонімію, літературну зоонімію, урбозоонімію та зоонімію зоологічних парків [див. 2, с. 329–336]. Друга відрізняється тим, що зараховує зоонімію зоологічних парків до урбозоонімії [див. 11, с. 7–9], з чим не обов’язково можна було б погодитися, з огляду на те, що зоологічні парки мають власні правила щодо називання тварин. Дискусії викликає також класифікація власних імен породистих котів і собак, перелік котрих ведуть товариства кінологів, а також скакових коней. Назви скакових коней, так само, як і назви породистих котів і собак, занесені до архівів, чого не можна сказати про власні імена сільських або так званих “кімнатних” тварин, що живуть у міському середовищі. У цій статті пропонуємо дещо змінену класифікацію, що виглядає таким чином:

– рурозоонімія – досліджує власні імена тварин, що живуть у сільському середовищі;

– урбозоонімія – предметом якої є власні імена кімнатних тварин, що живуть у міському середовищі;

– зоонімія зоологічних парків – займається власними іменами тварин, що живуть у зоологічних парках;

– зоонімія (породистих тварин), задокументована у архівах – до якої входять: власні імена породистих котів і собак, а також імена скакових коней;

– літературна зоонімія – яка вивчає власні імена тварин, що функціонують у літературі.

Отже, чи залежить вибір методу досліджень від самого підходу до онімів, від їх форм і категоризації? Під час опису власної назви істотною є не тільки її мовна форма, на яку впливають такі чинники, як час, простір, кількість, психофізичні ознаки, але також особа, що створює назву, мовний код, спосіб номінації, мета і т.д. А. Цеслікова виокремлює найважливіші ознаки об’єктів, що впливають на категоризацію онімів:

1. Сталість об’єктів та характеристика назви.

2. Кількість.

3. Географічний простір, де знаходиться об’єкт.

4. Наявність у системі номінації рідної чи запозиченої назви (в результаті різних ситуацій).

5. Фізичні характеристики об'єктів, відображених у назвах [3, с. 8–12].

Як, враховуючи вище наведені ознаки, можна схарактеризувати зооніми? За першою ознакою, тобто сталість об'єктів і характеристика назви, зооніми, насамперед урбозооніми, так само, як прізвиська, можна визначити як ефемерні, непостійні і експресивні. З чого випливає, що об'єкт нашої номінації є змінним, несталим. Слід зазначити, що більшість зоонімів не є кодифікованими, ця операція застосовується лише у випадку власних імен породистих тварин, що зустрічаються у картотеках кінологічних та фенологічних товариств, у випадку сільських і так званих “кімнатних” тварин власні імена не документуються, за винятком медичних карт у ветеринарних клініках. Друга ознака, кількість, дозволяє ствердити високу частоту повторюваності власних імен, як у випадку антропонімів. Це обумовлюється множинністю об'єктів номінації. Крім того, нерідко породисті тварини, особливо коти і собаки, мають два імені: ім'я, зареєстроване у каталозі товариства, та домашнє ім'я, вибране власником.

Наступні дві ознаки дуже схожі. Останнім часом помітним став вплив назв іноземного походження, запозичених найчастіше з англійської мови. Високу фреквенцію іноземних власних назв можна пояснити “повсюдністю” ЗМІ й новими перекладами книжок та інших літературних джерел. Остання з перелічених ознак властива для імен тварин, мотивацією для котрих є інші оніми або альтернатива, що вказує на фізичні характеристики тварини.

Наведені аргументи підтверджують той факт, що вивчення зоонімії необхідно здійснювати у синхронічному і діахронічному аспекті. Я. Струтинський у своїй роботі “Польська урбозоонімія” зазначає, що зоонімічні дослідження – це дослідження, що проводяться насамперед з перспективи синхронії [8, с. 108]. Звичайно, важко з цим не погодитися, якщо йдеться, наприклад, про урбозоонімію або зоонімію зоологічних парків і навіть про власні імена породистих котів і собак. Проте у випадку рурозоонімії, кодифікованих списків породистих коней, що сягають, наприклад, ХІХ століття, а також літературної зоонімії необхідно стає діахронічна дослідницька перспектива.

На думку Б. Вальчака, сучасна зоонімія не виникла у наш час. Лексичний склад зоонімів, що зараз функціонує, сформувався в результаті найновіших тенденцій у надаванні імен тваринам, з одного боку, та багатовікових традицій – з іншого. Для ґрунтовного розуміння сучасного стану досліджень зоонімії необхідно вивчати й цю традицію також [14, с. 148].

Для досліджень різних тематичних груп зоонімів, незалежно від того, проводяться вони на матеріалі польської мови чи мають порівняльний характер, важливим залишається урахування обох названих дослідницьких перспектив.

Сьогодні традиційні, історичні зооніми та їхні типи (мотиваційні і структуральні) зберігаються у народній зоонімії, натомість міська зоонімія виявляє нові тенденції, наприклад, такі, як мода на антропоніми (імена), що виконують функцію зоонімів, або мода на цілком позбавлені традиції, нові претензійні назви, зазвичай іншомовного походження, поширювані засобами масової інформації [14, с. 37].

Проте ці відмінності поступово затираються. Якщо колись джерелом мотивації для власних назв сільських тварин були насамперед апелювання на означення їх зовнішніх характеристик, то тепер усе частіше у сільському середовищі з'являються назви іноземного походження, характеристичні для урбозоонімії.

Під час вивчення рурозоонімії чи назв “кімнатних” тварин варто пам'ятати, що найістотнішим для такого типу аналізу є факт “неперервності типів онімічної мотивації” [14, с. 154]. Той, хто створює назву, у процесі номінації, особливо мотивації, звертає і буде звертати увагу на колір шерсті, використовував і буде використовувати способи творення, характерні для антропонімів. Це підтверджують клички собак, такі як: *Бурко* (пол. *Burek*), *Циган* (пол. *Cygan*), *Муха* (пол. *Mucha*) тощо, що зустрічаються, наприклад, у трактаті Яна Остророга початку XVII ст., “метрика яких, як доводить історичний матеріал, сягає доби Середньовіччя” [14, с. 154].

Факт мотивації власної назви тварини також має велике значення. Процеси творення зоонімів нагадують процеси творення власних імен, наприклад, таких як прізвиська, [крім того] зоонімія сприяє кращому зрозумінню принципів творення старопольських антропонімів [9, с. 108].

Звернення до діалектології у зоонімічних дослідженнях певною мірою змушує використовувати також діахронічний підхід.

Важливим є ще одне зауваження. “Зразком” для зоонімічних аналізів повинні бути дослідження іншого розділу ономастики, а саме антропонімії.

Антропонімія є найближчою до зоонімії, тому що стосується власних назв живих істот, для яких джерела мотивації і формальні показники є схожими.

На закінчення зауважимо, що динамічні соціальні, а тому й мовні, зміни тягнуть за собою зміни методів, за допомогою яких ця мова досліджується і описується. Нові тенденції дозволяють прийняти ширші дослідницькі перспективи з урахуванням чинників, котрі у попередніх аналізах не використовувалися. У зоонімічних дослідженнях не можна однозначно визначити, яка з перспектив опису мови, синхронічна чи діахронічна, є важливішою, потрібнішою. Вибір обумовлюється метою дослідження.

Якою є мета досліджень зоонімів польської мови з синхронічної і діахронічної перспективи? Звичайно, мета ця не зумовлена лише бажанням доповнити дослідження ономастики (про що згадувалося у вступі), але також бажанням пізнати, прослідкувати “еволюцію” назв, з якими ми щодня маємо справу, які займають важливе місце у нашому житті, а тому мають статус “друзів” людини.

Таким чином, можна ствердити актуальність подальших досліджень зоонімії не тільки польської мови, але й інших слов'янських мов, що, безумовно, може стати відправною точкою для ширшого аналізу цього питання.

Переклала Олександра Братчук

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 205 с.
2. Bubak J. Zoonimia — nazwy zwierząt / J. Bubak // Polskie nazwy własne. Encyklopedia / Red. Ewa Rzetelska-Feleszko. – Warszawa ; Kraków : IJP, 2005. – S. 329–336.
3. Cieślíkowa A. Metody w onomastycznych badaniach różnych kategorii nazw własnych / Aleksandra Cieślíkowa // Onomastica. – 1996. – № 41. – S. 5–19.
4. Cieślíkowa A. Tradycja i innowacje w nazwach własnych na przełomie wieków / Aleksandra Cieślíkowa // Nazwy mówią / Pod red. M. Pająkowskiej-Kensik i M. Czachorowskiej. – Bydgoszcz : Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 2004. – S. 32–39.
5. Gajda S. Narodowokulturowy składnik nazw własnych w aspekcie edukacyjnym / Stanisław Gajda // Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej / Red. nauk. Robert Mrózek. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – S. 21–28.
6. Kaleta Z. Teoria nazw własnych / Zofia Kaleta // Polskie nazwy własne : encyklopedia / Pod red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko ; Towarzystwo Naukowe Warszawskie ; Polska Akademia Nauk ; Instytut Języka Polskiego. – Warszawa ; Kraków : Wydaw. IJP PAN, 1998. – S. 15–36 ; cyt za : Kripke S.A. Naming and necessity / S.A. Kripke // Semantics of natural language. – Dordrecht, 1972. – S. 763–769.
7. Kosyl Cz. Forma i funkcja nazw własnych / Czesław Kosyl. – Lublin : UMCS, 1983. – 148 s. – cyt. za: Уфимцева А.А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) // Языковая номинация (виды наименований) / Отв. ред. Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – С. 5–85.
8. Strutyński J. Urbozoonimia polska / Janusz Strutyński. – Kraków : Wydaw. Tomasz Strutyński, 1996. – 146 s.
9. Synchronia – diachronia : materiały z konferencji „Problematyka historycznojęzykowa we współczesnym językoznawstwie i jej miejsce w dydaktyce”, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 17–18 listopada 1997 / Pod redakcją Marii Wojtyły-Świerzowskiej. – Kielce : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1999. – 208 s.
10. Synchronicznie i diachroniczne aspekty badań polszczyzny : materiały VIII kolokwium językoznawczego, Kregiel koło Koronowa, 14–15 września 1998 r. / Pod. red. Mirosławy Białoskórskiej. – T. VI . – Szczecin : Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2000. – 339 s.
11. Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich / Pod. red. Stefana Warchoła – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996. – 354 s.
12. Šrámek R. Dynamismus v současné onymii a jeho reflexe v obecné onomastické teorii / Rudolf Šrámek // Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie / Pod redakcją Romany Łobodzińskiej. – Lask : Oficyna Wydawnictwa LEKSEM, 2005. – S. 9–20.

13. *Walczak B.* Dzieje języka a nazwy własne / Bogdan Walczak // Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej / Pod red. R. Mrózka – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – S. 29–45.
14. *Walczak B.* Polskie zoonimy historyczne / Bogdan Walczak // Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich / Pod. red. Stefana Warchoła – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowkiej, 1996. – S. 147–158.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

SYNCHRONY AND DIACHRONY IN ZONIMIC EXAMINATIONS

Agnieszka KOŁODZIEJ

*University of Wrocław,
Institute of Polish Philology,
Plac Nankiera 15, Wrocław, Polska, 50-140,
e-mail: jaginja@wp.pl*

This text concerns aspects of the language description, diachrony and synchrony, which are used in onomastic research. The subject of the undertaken description is the zoonomastics – discipline of onomastics dealing with the analysis of animals' names. All thematic areas of zoonimy were taken into account, meaning: rurozoonimy, urbozoonimy, zoonimy of zoological gardens, zoonimy (of pedigree animals) with the archived documents and literary zoonimy.

Key words: proper name, onomastics, zoonomastics, diachrony, synchrony, animals' names.

ДИАХРОНИЧЕСКИЙ И СИНХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЗООНИМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Агнешка КОЛОДЗЕЙ

*Вроцлавский университет,
Институт польской филологии,
Площадь Нанкера, 15, Вроцлав, Польша, 50-140,
e-mail: jaginja@wp.pl*

Настоящая статья посвящена представлению синхронического и диахронического аспекта ономастических исследований. Предметом анализа является зоонимика – раздел ономастики, изучающий собственные имена животных. Приняты во внимание все тематические группы зоонимов, а именно: рурозонимия, урбозонимия, зоонимия зоологических парков, зоонимия (породистых животных), задокументированная в архивах, и литературная зоонимия.

Ключевые слова: имя собственное, ономастика, зоонимика, диахрония, синхрония, имена животных.